

УДК 7.072.2

Ірина **Матоліч**

кандидат мистецтвознавства

Проблематика сучасного мистецтвознавства України

© Матоліч І., 2017

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1170553>

Анотація. У статті висвітлюються головні проблеми вітчизняного мистецтвознавства, започатковані ще від середньої освіти. Запропоновано можливі шляхи вирішення цих проблем. З'ясовано, що, незважаючи на економічні труднощі та відсутність координації розвитку мистецтвознавчої науки, все ж українське мистецтвознавство має достатній науковий потенціал.

Ключові слова: культурологія, мистецтвознавча освіта, наукове дослідження, методологія, інституції.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне мистецтвознавство є порівняно новою галуззю гуманітарних наук, що перебуває і в царині академічної історії і теорії мистецтв, і новітньої художньої критики. Поруч з культурологією та іншими науками, що репрезентують поступ гуманітаристики, мистецтвознавство становить впливову сферу розвитку духовної української художньої культури, загального руху національної ідеї.

Українське мистецтвознавство опирається на ідею відродження національної культури і традицій. Водночас воно наголошує на необхідності осмислення історичного минулого й осягнення нових, а найголовніше – об'єктивних критеріїв оцінки історичних подій, діяльності окремих особистостей.

Аналіз досліджень і публікацій. Перед сучасним вітчизняним мистецтвознавством постає чимало проблем. Це питання неодноразово зачіпали у виступах на конференціях, публікували у статтях дослідники Н.Булавіна [1], І.Голод [2], Т.Кара-Васильєва [3], М.Криволапов [4], О.Лагутенко [5], В.Овсійчук [6], О.Роготченко [7], М.Станкевич [8], Г.Стельмащук [9], О.Федорук [10], Р.Шмагалю [11] та ін.

Виклад основного матеріалу досліджень. Проблеми у мистецтвознавчій науці започатковані ще від середньої освіти. Так, у школах досі відсутній предмет історії мистецтва. На культурологічний блок предметів у шкільній програмі порівняно з іншими блоками відведено найменше – лише одну годину на тиждень. Таким чином, діти позбавлені змоги вивчати традиційну культуру, класичне національне та світове мистецтво, музику й архітектуру. Також немає необхідної кількості кваліфікованих учителів, не видано відповідних програм і підручників з цього предмету. Тому й не дивно, що випускники шкіл не можуть вступити до ВНЗ на мистецтвознавство та споріднені спеціальності без окремої додаткової підготовки [8, с. 5-6].

Такі негативні соціокультурні наслідки жорстких програм розвитку початкової освіти стануть очевидними вже найближчим часом, коли тисячі вчителів мистецтва стануть безробітними. Керівництво нашої держави не враховує досвіду європейських країн, які вже понад століття тому естетиці, культурі та мистецтву віддали пріоритет, не боячись при цьому «перевантажити» дітей культурними цінностями. З початкових навчальних закладів у майбутньому виростає професійне мистецтво і, відповідно, загальний культурний рівень громадськості. Соціокультурні дослідження ситуації в Україні свідчать про необхідність дій в цьому напрямі. Очевидною є необхідність комплексної методики та спільних зусиль для розвитку всіх рівнів освіти в галузі художньої культури та мистецтва [11, с. 85].

Низький рівень гуманітарної підготовки учнів у загальноосвітніх школах своєю чергою впливає на невисоку фахову спроможність студентів-мистецтвознавців вищих навчальних закладів. Крім того, існують не менш важливі проблеми, через які випускники мистецтвознавчих кафедр не можуть продуктивно працювати за фахом. Через застарілість навчальних програм та їхню невідповідність сучасному стану мистецтва молодий мистецтвознавець не може якісно працювати як організатор виставок і аукціонів. Він не вміє зробити експертної оцінки творів мистецтва чи розрахувати вартість антикварних творів.

Відчутна також нестача фахівців найвищого наукового ступеня. Так, на кафедрі історії і теорії мистецтва НАОМА та ЛНАМ працює по 4 доктори мистецтвознавства, у ХДАДМ на аналогічній кафедрі – лише 1. З цієї ж причини відсутні ка-

федри з історії мистецтва у найбільших університетах країни. Якщо аспірантури з мистецтвознавства успішно діють у кількох вищих навчальних закладах і наукових установах, час від часу відбуваються захисти кандидатських у Києві, Львові, Харкові та Івано-Франківську, то з докторантами ситуація проблематична. Кількість охочих готувати докторські дисертації зменшується. Турботи та видатки значно перевищують доплату, передбачену для майбутнього доктора наук [8, с. 121-122].

До сучасних проблем мистецтвознавства належить також невиконання постанови про те, що всі ДАК-івські періодичні видання повинні бути у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, проте насправді окремі з них відсутні, а інші представлені одним чи двома випусками і вчасно не оновлюються.

Досить складною є ситуація, коли до офіційних вимог ДАКу до захисту кандидатської чи докторської дисертації додалася необхідність однієї (для кандидатів) чи чотирьох (для докторів) міжнародних публікацій, проте офіційного переліку іноземних видань ніде немає. Також серед вимог Міністерства освіти і науки є вимога щодо публікацій у системі видань Scopus та Web of Science, але у жодній із цих міжнародних систем мистецтвознавчі журнали України не фігурують. Головною метою системи Scopus є сприяння покращенню якості статей. Існує проблема відсутності інформації щодо тематики наукових робіт в Україні, про проведення зарубіжних, а іноді вітчизняних конференцій. У зв'язку з цим доцільною бачиться створення уніфікованої інформаційної веб-сторінки з тематикою запланованих кандидатських і докторських дисертацій, монографій, випуски списків наукових праць, відомості про конференції, зокрема зарубіжні, тощо. Це сприяло б уникненню дублювань інституціями тем дисертацій. Щоправда, віднедавна на офіційному сайті ЛНАМ з'явилася рубрика, де можна ознайомитись із темами кандидатських і докторських дисертацій, які готуються у цьому закладі.

В Україні існують й інші проблеми співпраці мистецтва із соціумом. Так, важливою проблемою сучасного мистецтвознавства є та, що у художніх музеях України, а їх є не один десяток, працює мізерна кількість дипломованих мистецтвознавців. На посадах наукових працівників, екс-

курсів, охоронців фондів, завідувачів відділів і навіть директорів працюють історики, філологи, художники, але не мистецтвознавці. Як приклад, можемо назвати музей мистецтв Прикарпаття (м. Івано-Франківськ), де з 36-ти осіб персоналу немає жодного працівника, який би мав фах мистецтвознавця. Не набагато краща ситуація у Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття (м. Коломия, Івано-Франківської обл.), де з-поміж 23-х наукових співробітників лише завідувач відділу К.Каркадим має фах мистецтвознавця. Натомість, у сусідній Польщі фах історика мистецтва можна здобути майже в кожному університеті чи академії мистецтва, тоді як в Україні лише в трьох вищих навчальних закладах: НАОМА, ХДАДМ та ЛНАМ.

Серед мистецтвознавчих видань майже немає мистецьких видань для дітей. Як виняток, можемо назвати дитячий мистецький журнал «Джміль», що знайомить наймолодших читачів з азами живопису, музики та літератури.

До соціально зумовлених проблем мистецтвознавства додається ще й нестача теоретичних напрацювань, яка ускладнює й практичні дослідження. Теорія мистецтва повинна бути своєрідним орієнтиром у мистецькому й мистецтвознавчому просторі. А для цього необхідна цілісність самого мистецтвознавства з його трьома основними складовими: історією мистецтва, художньою критикою та теорією. Для вирішення цього питання необхідне впровадження у навчальних закладах різних рівнів акредитації академічної дисципліни «теорія мистецтва», оскільки без неї не може бути якісного розвитку мистецьких навчальних закладів як вищої ланки мистецької освіти.

Відчувається нестача гіпотез, концепцій та закономірностей виникнення й особливостей розвитку мистецтва. Необхідним є формування стандартів сучасної методології та критеріїв української мистецької критики, яка перебуває нині на рівні науки XIX ст. Для теоретичних узагальнень особливо важливою є уніфікація термінів і понять. Щоправда маємо нещодавно опубліковану статтю М.Станкевича «Сім великих теорій мистецтва» [12], у якій автор визначає та ретельно описує сім основних фундаментальних теорій мистецтва. Це чи не єдина теоретична праця в українському мистецтвознавстві, написана та видана впродовж останніх років.

Однак, незважаючи на економічні труднощі та відсутність координації розвитку мистецтвознавчої науки, слід зазначити, що українське мистецтвознавство має достатній потенціал, щоби висвітлювати не лише поточні процеси художнього життя, а й провадити глибокі дослідження. Про це свідчить чимало ґрунтовних наукових праць: «Українська рукописна книга» (1995) Я.Запасака, «Українське малярство XVII–XIX ст. Проблеми кольору» (1996) В.Овсійчука, «Українське художнє дерево XVI–XX ст.» (2002) М.Станкевича, «Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.» (2005) Р.Шагала тощо. Ці монографії охоплюють широке коло актуальних проблем розвитку мистецтва та культури України від найдавніших часів. Також маємо мистецтвознавчі праці, у яких досліджено численні види декоративно-прикладного мистецтва: вишивку, ткацтво, писанки, витинанки, народну іграшку, вітражі Львова, народну гравюру, художнє дерево та ін. [7, с.156].

Попри те, спостерігаємо певну нерівномірність представлення видів і жанрів мистецтва в наукових дослідженнях. Аспіранти західного регіону найчастіше звертаються до комплексних досліджень етнографічних територій. Натомість мало вивчається та досліджується мистецтво археологічних культур, теми з візантології та середніх віків, мистецтво на основі національних музейних збірок та мистецтво XX ст., переосмислення з нових позицій його окремих періодів і художніх постатей, українське мистецтво в контексті зарубіжних художніх практик. Нині потрібні ґрунтовні дослідження, що відображають сучасний художній процес.

Проблеми у сфері мистецтвознавства не вичерпуються нерівномірністю наукових досліджень видів чи жанрів. Важливим сьогодні є розвиток бібліографічної науки як підґрунтя для фундаментальних досліджень. На нашу думку, поглибленню мистецтвознавчої практики сприятиме широка програма з видання бібліографічних покажчиків, антологій вітчизняної та світової художньо-критичної та історико-мистецтвознавчої думки, серійного видання української мистецтвознавчої спадщини, перекладацької літератури, широкого корпусу науково-популярних посібників і підручників, створення на їх базі сучасних цифрових носіїв. Сюди ж належить проблема недостатнього опрацювання історії мистецтва XX ст., зокрема, матеріалів діаспори, де опинилася велика кількість вітчизняних митців, серед яких є імена світового значення.

Окремо слід згадати про проблему об'єктивної оцінки всіх історичних етапів розвитку художньої культури, починаючи з найдавніших часів. Адже відомо, що майже всі наукові праці, монографії з історії українського мистецтва, які надруковані впродовж XIX – XX ст., сьогодні не відповідають історичній правді. Вони заполітизовані та часто містять спотворені оцінки художнього процесу й позбавлені об'єктивних естетичних критеріїв. Сказане частково стосується навіть 6-томної «Історії українського мистецтва». Сьогодні можна по-різному оцінювати це видання, яке має чимало дрібних і значно серйозніших прорахунків і недоречностей, але не можемо спростувати того, що на ній виховалося кілька поколінь українських учених [8, с. 15].

Щоправда, цю проблему нещодавно частково було вирішено шляхом видання багатотомної «Історії українського мистецтва» у 2006–2011 рр. (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського). Зокрема, в її п'ятому томі зроблено аналіз мистецького процесу минулого сторіччя. В його основу покладено принципово нову концепцію розвитку, нові методи й процеси оцінювання, відповідні сучасному мистецтвознавству [3, с. 33-39].

Недоліком мистецтвознавчої науки в Україні є ігнорування тематичних конференцій, де б з'ясовувалися сучасні проблеми мистецтвознавства та шляхи їх вирішення. Серед тих, які вдалось організувати, – наукова конференція «Сучасний стан українського мистецтвознавства та шляхи його подальшого розвитку» (АМУ, 2000); «Українське мистецтвознавство: сучасний стан та перспективи розвитку» (ІМФЕ ім. М.Рильського, 2001); міжнародна науково-практична конференція «Рефлексія і дискурс у мистецтвознавстві» (ІПСМ АМУ, 2007), конгрес «Міжнародна асоціація українців» (ІМФЕ ім. М.Рильського, 2013), щорічний Національний науково-мистецький форум «Гончарівські читання» (Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»). Сюди слід зарахувати унікальну двоетапну міжнародну наукову конференцію, що чи не вперше повністю присвячувалася проблемам розвитку саме мистецтвознавства – «History of Art History». Вона розпочалась у вересні 2010 р. у Торуні (Польща) [13] та закінчилася через місяць у Каунасі (Литва) [14] й присвячувалася 200-й річниці першої лекції з мистецтвознавства в університеті Вільнюса

(1810). Ця конференція була присвячена теорії та історії мистецтва як науковій дисципліні та її внеску в розвиток національної й естетичної самобутності народів Центрально-Східної, Східної та Південно-Східної Європи. Досягнення вітчизняного мистецтвознавства тут пропагували українські науковці: Н.Акчуріна-Муфтієва, І.Міщенко, О.Новицька, Т.Павлова, Л.Савицька, М.Селівачов, Л.Соколюк, Т.Стефанишин, О.Сторчай, Н.Урсу. На таких конференціях учені намагаються виявляти новітні напрямки мистецтвознавства, інтегруючи його інтереси в ширший культурологічний простір [7, с. 156].

На сьогодні в Україні відсутні спеціальні державні інституції, які би відали координацією та кураторством мистецького руху в країні. Розв'язок цієї ситуації бачить доктор мистецтвознавства Олександр Сокол, який вважає, що «у зв'язку з проблемою інформації доцільною б була організація інформаційних вісників про тематику запланованих кандидатських та докторських дисертацій, монографій, про діяльність видавництв, випуски збірок наукових праць, відомості про конференції, у тому числі, зарубіжні, тощо» [16, с. 307].

Водночас сьогодні виникла загроза, що арт-критика, підпорядкована потребам художнього ринку і зосереджена на сторінках модних глянцевого видань і престижних галерей, рекламує те мистецтво, яке, з погляду бізнесу, здатне принести високі прибутки. Комерціалізація мистецтва породила характерний для зламу ХХ – початку ХХІ ст. тип «критика-маклера», «критика-менеджера». Тому виникає необхідність координації підходів у ширшій, аніж сфера мистецтва, системі, якою є загальнокультурний контекст, що вимагає розширення фахових кордонів мистецтвознавства і художньої критики.

На думку Т.Кара-Васильєвої, одним з недоліків сучасного мистецтвознавства є його внутрішній і зовнішній герметизм. Співпраця української науки із світовою практикою та європейськими науковими центрами могла б стати виходом з цієї ситуації [3, с. 37]. Таким чином, для успішнішої реалізації головних тенденцій мистецтвознавчого процесу в Україні необхідне створення єдиного всеукраїнського координаційного центру в системі Національної академії наук для визначення пріоритетних напрямів науки, створення нових програм наукових досліджень, їх видавничого завершення, а також для узгодження

планування наукових тем і дисертаційних робіт, уникнення їх дублювання. Дилетантство в мистецтвознавчій науці можна подолати шляхом налагодження тіснішої співпраці між мистецтвознавчою освітою та академічною наукою. Для цього бачиться необхідним періодичне проведення конференцій, симпозіумів і нарад для обговорення здобутків і прорахунків. Усі етапи розвитку культури і мистецтва України, починаючи з найдавніших часів, вимагають нового наукового осмислення та тлумачення. Слід зосередити увагу на філософських аспектах розвитку сучасної мистецтвознавчої науки. Філософія і мистецтво, інтегруючись у мистецтвознавчу науку, повинні виконувати загальнокультурну функцію синтезу наукових знань у єдиній універсальній і цілісній системі соціального досвіду та майбутніх напрацювань. Також необхідно координувати мистецтвознавчу освіту та академічну науку, об'єднати зусилля у підготовці фундаментальних історико-мистецьких напрацювань. Тому дослідження соціальних, соціофілософських аспектів мистецтва слід інтенсивніше використовувати в наукових розробках національного мистецтвознавства [3, с.37-38].

Таким чином, сучасна мистецтвознавча наука в Україні має низку проблем. Проте, незважаючи на економічні труднощі та відсутність координації розвитку мистецтвознавчої науки, слід зазначити, що українське мистецтвознавство має достатній науковий потенціал. Про це свідчать численні ґрунтовні наукові монографії, кандидатські й докторські дисертації. Опубліковані напрацювання дослідників видаються вагомими, якщо враховувати, що більшість національних програм мистецтвознавства не мають достатньої фінансової підтримки держави, що існують певні труднощі у відповідності мистецької освіти України вимогам Болонського процесу, є окремі проблеми в кожному регіоні, науково-мистецькому осередку.

1. Булавіна Н. Мистецька критика в сучасних реаліях, або голос позбавлених голосу / Н. Булавіна // Сучасне мистецтво : наук. зб. / ІПСМ НАМ України; – К. : Фенікс, 2008. – Вип. V. – С. 175-181.
2. Голод І. Мистецтвознавство у національній освіті України / І. Голод // Мистецька школа в системі національної освіти України : навч.-метод. посібник. – Львів: Брати Сиротинські і К, 1999. – С. 15-25.

3. Кара-Васильєва Т. Сучасне українське мистецтвознавство: новий погляд, переосмислення та наукова координація / Т. Кара-Васильєва // Вісник НАН України.- 2014.- № 8.- С. 33-39.
4. Криволапов М. До питання розвитку українського мистецтвознавства у ХХ ст. / М. Криволапов // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці.- 2007.- Вип. 14.- С. 38-49.
5. Лагутенко О. А. Українське мистецтво ХХ століття: проблеми мистецтвознавчої методології / О. А. Лагутенко // Вісник ДАКККиМ.- № 4.- К. : Міленіум, 2003.- С. 29-34.
6. Овсійчук В. Стан мистецтвознавства в Україні / В. Овсійчук // Народознавчі зошити.- Вип. 5 (29).- Львів : Місіонер, 1999.- С. 593-597.
7. Роготченко А. Современное искусствоведение как наука о современном искусстве / А. Роготченко // Вісник ХДАДМ. Мистецтвознавство.- 2010.- № 1.- С. 153-157.
8. Станкевич М. Мистецтвознавство на межі тисячоліть / М. Станкевич // Мистецтвознавство'99 : науковий збірн.- Львів : СКІМ, 1999.- С. 11-22.
9. Стельмашук Г. Критика на критику: проблеми і завдання художньої критики у мистецькому процесі ХХІ століття / Г. Стельмашук // Мистецтвознавчий автограф.- Вип. 6-8.- Львів : ЛНАМ, 2013.- С. 48-75.
10. Федорук О. Назрілі проблеми сучасного мистецтвознавства / О. Федорук // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки: Мистецькі обрії'2009.- Вип. 2 (11).- С. 151-154.
11. Шмагало Р. Українське мистецтвознавство початку ХХІ століття в сутінках оптимізації / Р. Шмагало // Мистецтвознавство'2015 : наук. збірн.- Львів : СКІМ, 2015.- С. 81-88.
12. Станкевич М. Сім великих теорій мистецтва / М. Станкевич // Мистецтвознавство'12 : наук. збірн.- Львів: СКІМ, 2012.- С. 9-20.
13. History of Art history in Central, Eastern and South-Eastern Europe: Jubilee International Conference celebrating The 200 Anniversary of the First Lecture on the History of Art at Vilna / Vilnius University (14- 16 September, 2010).- Torun', 2012.- Vol. 1- 300 s., Vol. 2- 286 p.
14. Meno istorija ir kritika / Art History & Criticism. Т. 7.- Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.- 244 p.: iliustr.
15. Сидоренко В. Засновано Інститут проблем сучасного мис-

тецтва / В. Сидоренко // Мистецькі обрії'2001-2002: Альманах: наук-теор. практика та публіцистика / ІПСМ АМУ.- К., 2003.- Вип. 4-5.- С. 589-591.

16. Сокол О. Проблеми становлення наукової еліти в галузі мистецтвознавства / О. Сокол // Мистецтвознавство України.- Вип. 1.- К. : Спалах, 2000.- С. 305-310.

ANNOTATION

Iryna Matolich. Range of modern study of art of Ukraine. The article reveals the main issues of the national art history which lead to the secondary education. The possible solutions to these problems are offered. It was found that despite the economic difficulties and the lack of coordination of art science, the Ukrainian art history has sufficient scientific potential.

Keywords: culture, art education, scientific research, methodology, institutions.

АННОТАЦИЯ

Ирина Матоліч. Проблематика современного искусствоведения Украины. В статье освещаются главные проблемы отечественного искусствоведения, которые ведут свое начало еще из среднего образования. Предложены возможные пути решения этих проблем. Выяснено, что, невзирая на экономические трудности и отсутствие координации развития искусствоведческой науки, все же украинское искусствоведение имеет достаточный научный потенциал.

Ключевые слова: культурология, искусствоведческое образование, научное исследование, методология, институции.